

שמות

א וְאַלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרָיִם אֶת יַעֲקֹב אִישׁ וּבִיתוֹ בָּאוּ:

ואלה שמות בני ישראל. *ר"ת ואדם אשר לומד הסדר שנים מקרא ואחד תרגום בקול נעים ישר יחיה שנים רבות ארוכים לעולם* (נרכות ט:).¹

ואלה שמות בני ישראל הבאים. ר"ת שביה שאפילו כשהיו בשביה "שמות בני ישראל", שלא שינו שמותם. וזהו שאמרו חז"ל (פדר"א מח) בשביל ג' דברים נגאלו ממצרים, בשביל שלא שינו שמותם וכו'.²

וג"כ ואלה שמות וא"ו מוסיף על ענין ראשון וימת יוסף (נראשית נ כו) ואלה שמות שצוה להם שלא ישנו שמותם, ואמר להם אע"פ ששינו שמי וקורין אותי צפנת פענח (שם מח מה) אתם אל תשנו שמותיכם.³

ישראל הבאים. ר"ת וס"ת מילה. את יעקב איש. ס"ת שבת. לומר לך בשביל שבת (שמו"ר ה יח) וּמִלֵּה (פס"ו שמות ו ו) ששמרו במצרים נגאלו. הפסוק מתחיל בוא"ו ומסיים בוא"ו כנגד שנים עשר שבטים. משל לבונה פלטין בעמוד אחד ונפל וחזר ובנה בשנים עמודים ונפל. בשלשה עמודים ונפל. מה עשה בנאו ב"ב עמודים ועמד. כך אברהם ויצחק יצא מהם פסולת עד שנים עשר שבטים שלא היה בהם פסולת (יל"ש מח"א רמז קסג).⁶ וזהו ווי' העמודים (להלן כו י) שהם עמודי העולם (שמו"ר טו ו).⁸

(ד) עה"פ גשו נא אלי ויגשו ויאמר אני יוסף וגו': ומצינו שישראל נגאלו ממצרים בזכות ארבע דברים, שלא שינו את שמם וכו' וכמו כן כאן ששלח יוסף אחר אביו ואחיו הודיע להם באיזה זכות יעלו משם. ורמזו להם ארבע אלו שהיה יוסף שלם בכולם, שלא שינה שמו שאמר להם "אני יוסף" אע"פ שפרעה קרא שמו צפנת פענח, מכל מקום אני יוסף, זה שמי לעולם ע"כ. והן הן דברי רבינו עפ"י סמיכות הפסוקים. וכרמז רבינו בפי' הרוקח עה"ת. 4. מלמד שהיו בידן מגילות שהיו משתעשעין בהן משבת לשבת, לומר שהקב"ה גואלן לפי שהיו נוחין בשבת.

5. והוצאתי אתכם וכו' כנגד ד' זכויות שהיו בידם וכו' שלא בטלו ברית מילה. ובאגדת בראשית פ' יז ולא גאלן אלא בזכות המילה. (וכן בתנא דב"א פ' כג מבואר שלא בטלו מצות מילה במצרים. ומדרשים חלוקים בזה עיין שמו"ר א, ח וברמב"ן להלן יב, מב: ובטלו גם המילה וכו' ועל כן אך גלותם שלשים שנה עיי"ש). ולרמז רבינו יש להוסיף כי "בני ישראל הבאים מצרימה" ס"ת "מילה".

6. ראובן שמעון לוי ויהודה. למה מנה אותם בכמה מקומות. משל למלך שבנה בירה ונפלה וחזר ובנה ונפלה ותיקן כמה עמודים ועמדה ושמח בה המלך שעמד בנינו ומזכירו לשבת. כך אברהם העמיד ישמעאל ובני קטורה. יצחק, עשו ואלופיו. וכיון שבא יעקב והעמיד י"ב שבטים וכולם נתקיימו צדיקים, שמח בהן ומזכירן.

7. היינו שני ווי"ן שהם י"ב שבטים.

8. מהו איומה כנגדגלות (שה"ש ו, ד). אתה מוצא

1. לעולם ישרים אדם פרשיותיו עם הצבור שנים מקרא ואחד תרגום וכו' שכל המשלים פרשיותיו עם הצבור מאריכין לו ימיו ושנותיו. ונראה דלכן רמזו ענין שנים מקרא ואחד תרגום כפי' ואלה שמות ללמדך שאע"פ שהשמות אין להם תרגום מ"מ צריך לקרוא ג' פעמים, עיין רש"י ברכות ח, ב ד"ה ואפי' עטרות ותוד"ה ואפילו, וצל"ח שם. ובתו"ת (במדבר לב, ג) כתב בביאור ד' הגמ' דברים תמוהים, עיי"ש. ולכאורה נראה להוכיח מכאן דמעיקר הדין צריך לקרוא ג' פעמים מקרא וחז"ל תיקנו שנים מקרא ואחד תרגום, ועל כן בשמות שאין תרגום הדר דינא לקרוא ג' פעמים מקרא ונפק"מ שמי שאין לו ת"א חייב לקרוא ג' פעמים המקרא, וצ"ע לדינא. וכרמז רבינו באותיות ("ואלה שמות" בלבד) מובא בחומת אנך לחיד"א בשם ר' אפרים (כת"י) וביארו ע"ד הסוד מאי שייטא רמז זה לכאן.

2. ובזכות ג' דברים יצאו ישראל ממצרים על ששמרו לשונם ולא היה ביניהם לשון הרע ובייחוד השם. (עיי"ש ברד"ל שיש לגרוס "ובייחוס השם" וזהו שלא שינו שמותם). ובמכילתא (להלן יב, ו) ובריק"ר לב, ה בשביל ד' דברים נגאלו ישראל ממצרים, שלא שנו את שמם וכו' ולא נמצא אחד מהם פרוץ בערוה, לא שנו את שמן ראובן ושמעון נכסין ראובן ושמעון סלקין וכו' ע"כ. ולפ"ז יתפרש הפסוק "ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה", ר"ל שבאותם שמות שכאו למצרים, עדיין אלה שמותם.

3. נראה דרבינו מפרש שצפנת פענח הוא שם מצרי, ועי' אב"ע ורמב"ן שם. ובכלי יקר (בראשית מה,

ז ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד ותמלא הארץ אתם:

פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד. ששה לשונות הן כנגד ששה שהיו יולדות בכרס אחד ⁹ (שמו"ר ט ח).

ותמלא. ב' במסורת. הכא. ואידך בפרשת נח (בראשית ו יא) ותמלא הארץ חמס ¹⁰.

ט ויאמר אל עמו הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו:

אל עמו ¹¹. עי"ן עקומה. שאמר בשבעים נפש ירדו כאן וכבר נתרכו ממנו.

י הבה נתחכמה לו פן ירבה והיה פי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא על שנאינו ונלחם בנו ועלה מן הארץ:

הבה נתחכמה. הבה עולה י"ב (פס"ו) ¹² כלומר שנתחכם על שנים עשר שבטים.

והיה כי תקראנה מלחמה. שהיה ירא אולי יבואו עליו מלכי כנען למלחמה על הכסף שליקט יוסף מהם (ילקוט ראובני נסס מדרש).

ונוסף. ג' במסורה. הכא ונוסף גם הוא על שנאינו. ואידך ונוסף על נחלת המטה (נמדנר לו ג). יש מפזר ונוסף עוד (משלי יא כד). שאמרו מצרים ונוסף גם הוא על שונאינו שיגרשו אותנו מן הארץ (סוטה יא). ¹³ וזהו ונוסף על נחלתו שיקחו כל הארץ, והקב"ה אומר יש מפזר, אתם רוצים לפזרם ולמעטם, ונוסף עוד, שיוספו עליהם ככם אלף פעמים (שס) ¹⁴.

יא וישימו עליו שרי מסים למען ענתו בסבלתם ויבן ערי מסכנות לפרעה את פתם ואת רעמסס:

ענתו. ב' במסורה. הכא למען ענתו בסבלותם. ואידך גבי אמנון ותמר מיום ענתו את תמר אחותו (ט"ז יג לז). לומר לך מה התם לענין תשמיש, אף הכא היו מענים אותם למעטן מתשמיש, כדי לבטלם מפריה ורביה (שמו"ר ט יג) ¹⁵.

רעמסס. ראשון ראשון מתרוסס (סוטה יא). ¹⁶

יג ויעבדו מצרים את בני ישראל בפרך: יד וימררו את חייהם בעבדה קשה בחמר ובלבנים ובכל עבדה בשדה את כל עבדתם אשר עבדו בהם בפרך:

בפרך. בפה רך (שס יא): ¹⁷. שאמר להם בנו לכם ערים לשבת.

י"ב מזלות יש ברקיע, כשם שאין השמים יכולין לעמוד חוץ מ"ב מזלות כך אין העולם יכול לעמוד חוץ מ"ב שבטים.

9. פרו וישרצו (עם ב' תיבות) בגימטריא ששה בכרס אחד (פי' הרא"ש עה"ת כשם ר' סעדיה גאון). ובפיה"ת לר"ח: ותמלא נוטריקון למפרע: אשה לעולם מתעברת תאומים ו'.

10. עי"ש מש"כ רבינו בביאור המסורה.

11. כ"ה בכת"י ובדפו"י. ויותר נראה דקאי על ע' ד"עם. וכ"ה בס' התגין ובפענח רזא.

12. אמר פרעה שנים עשר שבטים היו מגין "הבה" ועתה נהיה עם רב. ומש"כ רבינו "שנתחכם על י"ב שבטים" היינו חוץ משבט לוי. ועיין להלן פי' תשא (ל, יג) ובהערה 7 שם.

13. ונלחם בנו ועלה מן הארץ, ועלינו מיבעי ליה, א"ר אבא בר כהנא כאדם שמקלל את עצמו

ותולה קללתו בחבירו.

14. אמר ר"ל רזה"ק מבשרתן כן ירבה וכן יפרוץ. ומש"כ רבינו "לפזרם ולמעטם" יתבאר עפ"י ד' המדרש בהערה הבאה.

15. ד' גזירות גזר פרעה וכו' ולא יהיו ישנין בבתיהם, והוא חשב למעטן מפריה ורביה. אמר מתוך שאינן ישנין בבתיהן אינן מולידין וכו' א"ל האלהים אני אמרתי לאברהם אביהם שאני מרבה בניו ככוכבים וכו' ואתם מתחכמים להן שלא ירבו, נראה איזה דבר עומד או שלי או שלכם, מיד וכאשר יענו אותו כן ירבה וגו'. ועיין יומא עד, ב את ענינו זו פרישות דרך ארץ. וע"ע רש"י להלן לח, ח ד"ה במראות הצובאות.

16. ופירש"י: כשהיו בונים קצת היה מתרוסס ונופל וחוזרין ובונים והוא נופל.

17. ופירש"י: משכום בדברים ובשכר עד שהרגילום

בחמ"כ חסר ו' והוא אותיות ברמ"ח, ברמ"ח איברים. וארבעה מיני עינויין בפסוק וימררו את חייהם בעבודה קשה. בחומר ובלבנים. ובכל עבודה בשדה. את כל עבודתם אשר עבדו בהם בפרך. לכן היתה כל מכה ומכה של ד' מכות (מכלמא נשלמ יד לא) ¹⁸. ולמ"ד (ס) ¹⁹ של ה' מכות חשיב נמי ויעבדו מצרים את בני ישראל בפרך.

טו וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ מִצְרַיִם לְמִלְדַּת הָעִבְרִית אֲשֶׁר שֵׁם הָאִתָּה שְׁפָרָה וְשֵׁם הַשְּׁנִית פּוּעָה:

שפרה. ב' במסורה מתרי לישני ²⁰. אשר שם האחת שפרה. ברוחו שמים שפרה (איז כו יג). כי כך דרך המילדת שפעמים שהולד נולד^א מת ולוקחת המילדת שפופרת של קנה ומשימה תוך מעיו של הולד ומנפחת בו ומשיבה רוח הולד^ב (עיין שמו"ר א טו) ²¹. וזהו שפרה לשון שפופרת ²². ד"א למה נקראת שמה שפרה שמשפרת את הולד (סוטה יא:) ²³, אף כאן ברוחו שמים שפרה, שהקב"ה שפר את השמים (יל"ש ח"ז רמז תמק"ג) ²⁴.

טז וַיֹּאמֶר בִּילְדָן אֶת הָעִבְרִית וַרְאִיתָן עַל הָאֲבָנִים אִם בֵּן הוּא וְהַמָּתָן אֹתוֹ וְאִם בַּת הוּא וְחָתָה:

על האבנים. ב' במסורה. וראיתן על האבנים. וארד בית היוצר והנהו עושה מלאכה על האבנים (ירמיה יג). כדאיתא בפ"ק דסוטה (יא:) סימן גדול מסר להם בשעה שהאשה כורעת לילד ירכותיה מצטננות כאבנים ²⁵.

ד"א מה היוצר ירך מכאן וירך מכאן וסדן באמצע אף אשה ירך מכאן וירך מכאן והולד באמצע (ס) ²⁶.

ד"א מה ענין לידה ליוצר לפי שנאמר (ירמיה יג ו) הנה כחומר ביד היוצר ²⁷.

א. בדפדפי: נוצר. ב. בדפדפי: לולד.

הרוקח עה"ת. ²³. במדרש שמואל פ' כ"ג: ד"א שפרה שם שבת, ברוחו שמים שפרה. ובפיה"ת לר"ח פלטיאל: שפרה. וכתוב ברוחו שמים שפרה, כי כל המקיים נפש אחת כאלו מקיים השמים וכאלו מקיים עולם מלא. וכ"ה בטמ"ה לר"ח. ועיין בשמו"ר א, יג ר' חנינא בר רב יצחק אמר שפרה שהעמידה ישראל לאלהים שבשכילם נבראו השמים שכתוב בהם (איז כו, יג) ברוחו שמים שפרה. ²⁴. ברוחו שמים שפרה וכו' יצאת אש מלמעלה וליחכה פני הרקיע. וע"ע בראשית א, ז רש"י ד"ה ויעש את הרקיע, בשם המדרש. ²⁵. ביאור המסורה היא עפ"י המשך הדרשה בשמו"ר א, יד אין אבנים אלא סדן שהוא דבר קשה דכתיב וארד בית היוצר וכו'. ²⁶. מאי אבנים א"ר חנן סימן גדול מסר להן. אמר להן בשעה שכורעת לילד ירכותיה מצטננות כאבנים [שלא תטלנו האם ותחביאנו ותאמר נפל היה, זה לכם הסימן של לידה ואז תטלוהו ותהרגוהו. רש"י]. ואית דאמר כדכתיב וארד בית היוצר והנה הוא עושה מלאכה על האבנים, מה היוצר הזה ירך מכאן וכו'. ²⁷. כפירש"י בסוטה יא, ב ד"ה סימן גדול וכו' ואשה נמי ליוצר דמיא.

לעבודה עכ"ל. ולדעת רבינו משכם בזה שאמר להם כי הערים ישמשו לצרכיהם. ¹⁸. וחשבון ד' מיני ענויין בפסוק הם: א) בחומר. ב) בלבנים. ג) ובכל עבודה בשדה. ד) את כל עבודתם אשר עבדו בהם בפרך. ובשולי הגליון של כתי"מ: ו' מיני ענויין עבודה ונגד זה ילדו ששה בכרס אחד כדמשמע מן הפסוק ובני ישראל פרו וכו'. ועיין בד' רבינו להלן ג, ז ד"ה ראה. ובפי' הרוקח עה"ת: ד' עבודות בפסוק, בעבדה [עבדה] עבדתם עבדו, לכך כל מכה של ד' מכות. ואם תחשב עמהם ויעבדו מצרים אז יהיו ה' כל מכה של ה' מכות. ¹⁹. לדעת ר"ע. ²⁰. הכא שם אשה והתם באיזוב מלשון יופי (עיטור בכורים). ²¹. דרשו על פועה שהיתה מפיעה את התינוק כשהיו אומרים מת. ²². ובטעמי מסורת למהר"ם מרוטנבורג: ושפרה היתה מילדת ראשונה שעשתה זה. וזה שגילה לנו המסורה ברוחו שמים שפרה, כמו התם ברוחו שמים שפרה הכא נמי גם רוח הילד בשפופרת. טעם אחר שפרה היא יוכבד, שפרה ב' במסורה בתרי לישני ברוחו שמים שפרה, שפרה יצא ממנה משה שעלה לשמים. וכ"ה גם בפ"י

יז וַתִּירָאן הַמִּילָדֹת אֶת הָאֱלֹהִים וְלֹא עָשׂוּ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֱלֹהֵן מֶלֶךְ
מִצָּרִים וַתַּחֲיֶינָן אֶת הַיְלָדִים:

המילדות. בגימטריא יוכבד בת לוי ²⁸ (סס).

כאשר דבר אליהן. בגימטריא שתבען (סס) ²⁹.

יח וַיִּקְרָא מֶלֶךְ מִצְרַיִם לַמִּילָדֹת וַיֹּאמֶר לָהֶן מִדּוּעַ עֲשִׂיתֶן הַדָּבָר הַזֶּה
וַתַּחֲיֶינָן אֶת הַיְלָדִים:

מדוע עשיתן. ב' במסורה. מדוע עשיתן הדבר הזה. מדוע עשיתן תועבה (יחזקאל לג כו).
כדאיתא בפר"ק דסוטה (סס) שפרעה תבע למילדות שיהיו נשמעות לו, ומצינו גבי עריות
תועבה כדכתיב (ויקרא יח כז) כי את כל התועבות האל.

ותחיין. ב' במסורה בהאי פרשה (הכל ונפסוק יז). כדאיתא בפר"ק דסוטה (סס) לא דיין
שלא המיתום אלא שהיו מספיקות להם מזון ומים ³⁰.

כב וַיֵּצֵאוּ פְרַעְהָ לְכָל עַמּוֹ לֵאמֹר כָּל הַבֶּן הַיְלֹד הַיְאֹרָה תִּשְׁלִיכֶהוּ וְכָל
הַבַּת תִּתְּחִינָן:

הילוד. ב' במסורה. הכא כל הבן הילוד היאורה תשליכהו. ואידך גם הבן הילוד לך
מות ימות (ש"צ יז) גבי דוד. לומר לך כשם שנענש דוד שהקים עליו רעה מביתו,
שאבשלום בנו רצה להורגו, גם פרעה, משה שנתגדל בביתו קם עליו והביא לו כל
המכות ³¹.

א וַיֵּלֶךְ אִישׁ מִבֵּית לְוִי וַיִּקַּח אֶת בַּת לְוִי:

וילך איש. ב' במסורה הכא וילך איש מבית לוי. ואידך וילך איש מבית לחם יהודה
(רות 6 ב). לומר על ידי הליכה זו בא הגואל הראשון ועל ידי אותה ההליכה יבא הגואל
האחרון שהוא משיח בן דוד שיבא במהרה בימינו ³².

ב וַתִּהְיֶה הָאִשָּׁה וַתֵּלֶד בֶּן וַתִּרְא אֹתוֹ כִּי טוֹב הוּא וַתַּצְפֶּנְהוּ שְׁלֹשָׁה יָרֵחִים:
כִּי טוֹב הוּא. ה' תגין, ב' בטי"ת וא' בוא"ו וב' בבי"ת, לומר שעתיד לקבל חמשה
חומשי תורה. כי לקח טוב נתתי לכם (משלי 7 ב) (מנחות נג: ³³).

28. כוונת רבינו נראה כמו שכתבו רבותינו בעה"ת:
למילדת העבריות, חסר וא"ו, לומר שלא היתה
רק מילדת אחת והיא יוכבד, אבל מרים היתה נערה
ולא מילדת אלא פועה לולד ולפיכך אמרו חכמים
פועה זו מרים. וכ"כ בפ"י הרוקח עה"ת.

29. להן מיבעי ליה. א"ר יוסי בר חנינא מלמד
שתבען לדבר עבירה ולא נתבעו. ולהלן (פסוק
יח) דריש רבינו מד"כ "מדוע עשיתן הדבר הזה" על
פרעה שתבען לדבר עבירה. ואפ"ל כי בתשובתן רמזו
המילדות גם לטענה זו באומרן: "לא כנשים המצריות
העבריות" לאמר כי העבריות צנועות הן. ולא כנשים
המצריות המזנות תחת בעליהן (עיין רש"י להלן יב,
ל). ושכון היה "ויעש להם בתים" לתפארת מדה
במדה על שמירתן את כבוד ביתן.

30. ר"ל לפיכך מרומז ב' פעמים "ותחיין" שמורה
על ב' חיות דהיינו חיות הנשמה וחיות הגוף
(עיטור בכורים). "ותחינה את" בגי' "מספיקות מים ומזון"

(ברכת פרץ).
31. נראה להמתיק דרשת המסורה עפ"י מש"כ רש"י
(בד"ה לכל עמו) שאף על עמו גזר ביום שנולד
משה עיי"ש, נמצא דגזירת "כל הבן הילוד" כוונה
למשה, ולכסוף הוא קם עליו והביא לו כל המכות,
דומיא דאבשלום.

32. עיין להלן ג', כא ד"ה תלכון. ונראה להוסיף
תכלין לדרשת המסורה עפ"י מה שדרז"ל (סוטה
יב, א) "וילך איש", שהלך כעצת בתו, ויצא מזה
הגואל הראשון ובזכות זאת העצה "וילך איש מבית
לחם יהודה" שמאותה הליכה יצא הגואל האחרון,
מדוד המלך, שהוא מזרעה של מרים, כמ"ש (שם יא,
ב) דוד נמי ממרים קאתי. ובפ"י הרוקח למגילת רות:
וילך איש ב'. עמרם ואלימלך גדולי הדור היו ע"כ. עיין
סוטה יב, א. ב"כ צא, א.

33. יבא טוב ויקבל טוב מטוב לטובים. יבא טוב זה
משה דכתיב ותרא אותו כי טוב הוא, ויקבל טוב

ירחים. ד' במסורה. הכא ותצפנהו שלשה ירחים. ואידך גרש ירחים (דנריס לג יד). במספר ירחים אל יבוא (איוז ג ו). תספור ירחים תמלאנה (סס לט ז). כדאיתא בפ"ק דסוטה (יג) שמנו לה המצריים ו' חדשים מיום שהחזירה והיא נתעברה ג' חדשים קודם שגירשה³⁴. וזהו שנאמר תספור ירחים תמלאנה, שספרו הירחים כדי שידעו עת לידתה. במספר ירחים אל יבוא, שלא יכלו לידע מספר הירחים כי היו לה ג' ירחים קודם שגירשה. וזהו גרש ירחים, כלומר כשגירשה היו לה ג' ירחים מהעיבור.

ג וְלֹא יִכְלֶה עוֹד הַצִּפְנִינוּ וְתִקַּח לוֹ תִּבְתָּ גִמָּא וְתִחְמָרָה בְּחֶמֶר וּבְזָפֶת וְתִשֶׁם בָּהּ אֶת הַיָּלָד וְתִשֶׁם בְּסוּף עַל שְׂפַת הַיָּאֵר:

ולא יכלה. ב' במסורה. הכא ולא יכלה עוד הצפינו. ולא יכלה ארץ מגוריהם (נראשית לו ז). מלמד שעשתה לו מערה בארץ ואפילו תחת הקרקע חפשו אחריו מפני שידעו שמשם יצא הגואל (פדר"א מ"ט)³⁵. וזהו ולא יכלה ארץ, ולא יכלה עוד הצפינו³. גמא. ג' במסורה. הכא. ואידך השולח בים צירים ובכלי גומא על פני מים (ישעיה יח ז). שאפילו בים שלח ציר, דהיינו בת פרעה, להציל כלי גומא. ואידך באיוב (ס יא) היגאה גומא. רמז למאן דאמר (צ"ט טו). איוב בימי משה היה³⁶.

ה וְתִרְדּוּ בַת פְּרָעָה לְרַחֵץ עַל הַיָּאֵר וְנַעֲרָתֶיהָ הִלְכָתָהּ עַל יַד הַיָּאֵר וְתִרְאֶה אֶת הַתִּבָּה בְּתוֹךְ הַסּוּף וְתִשְׁלַח אֶת אִמָּתָהּ וְתִקְחָהּ:

ותרד בת פרעה. ס"ת דתה. מלמד ששינתה דתה שהלכה להתגייר (סוטה יג):³⁷

.. בכתיב: אם לא שנאמר שבדקו אחריו לסוף ו' חדשים.

אות נג. וע"ע בפ' תצא (כא, יג) ד"ה ירח ימים, בהערות.
35. ותרד אותו כי טוב הוא ותחביאהו תחת הארץ ג' חדשים שנ' ותצפנהו ג' ירחים ולאחר ג' ירחים לא יכלה עוד הצפינו וכו'. ועיין סוטה יא, ב ומביאין שוורין וחורשין על גבן. ובשהש"ר כ, טו א"ר חנן מה היו בנות ישראל הכשירות והצנועות ערשות, היו נוטלות בניהם וטומנות אותם במחילות. ומש"כ רבינו "שידעו שמשם יצא הגואל" עיין רש"י לעיל א, כב ד"ה לכל עמו. ועיין בשמו"ר א, יב ונעשה להן נס ונבלעין בקרקע וכו'. ולהלן ת, ה ד"ה ולעבדיך כתב רבינו עפ"י דרשת המסורה "שאפילו אם היו מחביאים עצמם תחת הקרקע, שם היו באים הצפרדעים ומשחיתים בהם", ולפ"ד כאן אפ"ל שהיה זה עונשם מדה במדה, שהיו מחפשים אפילו תחת הקרקע, לפיכך באים בהם הצפרדעים גם תחת הקרקע.

36. בגמ' שם דרשו ממד"כ מי יתן אפוא ויכתבון מלי (איוב יט, כג) וכתוב התם (שמות לג, טז) ובמה יודע אפוא. ובחדא"ג מהרש"א פירש שהדרשה היא ממשמעות הל' אפוא, עיי"ש. ויש להטעים דרשת המסורה של רבינו עפ"י מ"ש (סוטה יא, ב) ג' היו באותה עצה וכו' איוב ששתק נידון ביסורין. וזהו שרמזה המסורה שאיוב בימי משה היה עפ"י הנאמר בו היגאה גומא, שהוא היה הגורם בשתיקתו ל"ותקח לו תיבת גומא".
37. ותרד בת פרעה לרחוץ על היאור. א"ר יוחנן

זו תורה דכתיב כי לקח טוב נתתי לכם ע"כ. לפיכך מרומזים התגין על מלת "טוב" להורות על ה' חומשי תורה המכונה בשם טוב (עיטור בכורים). ובשמו"ר א טז לפי שיראה יוכבד מפני הקב"ה העמיד ממנה משה שכתוב בו כי טוב הוא, ונתנה התורה על ידו שנקראת לקח טוב וכו'. ונראה להוסיף על רמז רבינו מ"ש בגמ' סוטה (יב, א) ותרד אותו כי טוב הוא. חכ"א בשעה שנולד משה נתמלא הכית כולו אור. כתיב הכא ותרד אותו כי טוב הוא וכתוב התם (בראשית א) וירא ה' את האור כי טוב עכ"ל. ושם בב"ר דרשו א"ר סימון ה' פעמים כתיב כאן אורה, כנגד ה' חומשי תורה. ועיי"ש בדברי רבינו (א, ה): את האור בגימטריא תורה.

34. כ"ה בכת"י ובדפוס. (ובספרים שיבשו דברי רבינו זה בכה וזה בכה). ופירושו כמו שכתבו רבותינו בעלי התוספות בפ"י עה"ת כי משה רבינו נולד לשבעה וגם המצרים היו יודעים שהיולדת לשבעה יולדת למקוטעין ומיד לאחר ו' חדשים שהחזירה בדקו אחריה אבל היא יולדתו ג' חדשים לאחר שהחזירה שכבר נתעברה ג' חדשים לפני שגירשה. ועיין סוטה יב, א וברש"י שם. ומה שדרש רבינו "גרש ירחים" מלשון גירושין, כ"כ הלבוש בהל' גיטין סי' קכ"ו: וכתבין "לירח" ולא "לחדש" כדי לשנותו מכתובה ושאר שטרות וכחורו בגט "ירח" משום דאסמכוה אקרא דכתיב גרש ירחים עכ"ל. וכ"כ גם בסדר הגט של מהר"י מינץ

ונערותיה. ג' במסורה. הכא ונערותיה הולכות על יד היאור. ואידך ותקם רבקה ונערותיה (נראש' כד סא). לומר שנתגיירה ותפשה מעשה האמהות. ואידך וישנה ואת נערותיה³⁸ (אסמר ז ט). וישנה, ששינתה דתה. ואת נערותיה, שבא המלאך והרגם לפי שמנעו אותה לקחת התיבה, ולקחה נערות אחרות (סוטה יז):³⁹

ו ותפתח ותראהו את הילד והנה נער בכה ותחמל עליו ותאמר מילדי העברים זה:

והנה נער בכה. זה אהרן שהניחתו אצל התיבה⁴⁰ (יל"ט מ"א רמז קסו). נער בכה בגימטריא זה אהרן הכהן⁴¹.

ז ותאמר אחתו אל בת פרעה האלף וקראתי לך אשה מינקת מן העברית ותינק לך את הילד:

האלף. ג' במסורה. הכא האלף וקראתי לך אשה מינקת. ואידך האלף והכיתי בפלשתים גבי דוד (ט"א כג ז). ואידך האלף אל רמות גלעד (מ"א כז ו). לומר שדברי נביאים מתקיימים כדברי אורים ותומים⁴², שמרים נתנבאית על משה קודם שנולד כמו שדרשו רז"ל (סוטה יג).

יג ויצא ביום השני והנה שני אנשים עברים נצים ויאמר לרשע למה תכה רעך:

נצים. ג'. עברים נצים. וגבי סנחריב להשאות גלים נצים ערים בצורת⁴². חז במלכים ב' (יט כה) וחד בישעיה (לו כו). לומר שהרשעים ישאו שממה וחרוב יחרבו, דכתיב (להלן ד יט) כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך, ודרשו רז"ל (נדרים סד): דהיינו דתן ואבירם, שירדו מנכסיהם וחרבו בתיהם.

ד. כ"ה בכת"י. ובדפדפי ליתא "הכהן". ובס' עיטור בכורים כוון לנוסח שבכת"י בהוסיפו מלה זו ע"ד עצמו.

משום רשב"י מלמד שירדה לרחוץ מגלולי אביה. ופירש"י: לרחוץ. לטבול שם לשם גירות. והנה "לרחוץ על היאר" בגימטריא "לגירות".
38. אע"ג דכאן לא כתיב "ונערותיה" ואולי לענין הדרש לא מקפיד בזה כי הוי"ו היא שמושית (עיטור בכורים).
39. ובגמ' אמרו דשיר לה חדא (שפחה) דלאו אורחא דבת מלכא למיקם לחודא. ומש"כ רבינו "וישנה" — ששינתה דתה"א אולי רמז למ"ש במגילה יג, א מהו וישנה אמר רב שהאכילה מאכל יהודי וכן לעניננו מלמד ששינתה עצמה דהיינו שקבלה על עצמה דת יהודית. בהמשך לדרשת המסורה אפ"ל מד"כ "וישנה ואת נערותיה לטוב" היינו למען משה שנקרא טוב (סוטה יב, א) שלא ימנעו להצילו. "הלכת" בגימטריא "חיתה" כמ"ש (סוטה, שם) אין הליכה זו אלא לשון מיתה (ברכת פרץ).
40. ובכך מתיישב שינוי לשון הכתוב "ותראהו את הילד והנה נער בוכה" ועיין סוטה יב, ב קרי ליה ילד וקרי ליה נער וכו'. ובפיה"ת לרי"ח: ותחמול עליו ותאמר, ממה שזה בוכה וירא שלא אטביע את הילד א"כ מסתמא מילדי העברים זה

הילד, לא אסופי [שדרכן ג"כ להיות מושלכים בסוף וקנה. פער"ר].
41. כוונת רבינו כי דוד שאל באו"ת ומלך ישראל שאל בנביאים (ואע"פ ששם איירי בנביאי שקר אולם אח"כ שאל גם את מיכיהו שניבא לו נבואת אמת ע"ש) ומכאן רמז שדברי נביאים מתקיימים כדברי או"ת. וכמו כן נתקיימה נבואתה של מרים על לידתו של משה שיגאל את בני ישראל ממצרים. ומה נעים לצרף לרמז רבינו דברי הכלי יקר בדיבור זה וז"ל: ותאמר אחותו האלף וקראתי לך מינקת כו'. מכאן ראינו שמרים נביאה היתה דאל"כ במה ידעה שתחמול עליו בת פרעה כי מאמר "ותחמול עליו" מאמר הפסוק אבל היא מנא ידעה עכ"ל.
42. ביאור הפסוק כי ערים בצורות יהיו לשממה וגלים (דהיינו תלי חרבות) יצמיחו נצים ופרחים. ולפי"ז מסורה זו היא בתרי לישני ומצאנו כיו"ב רבים בדברי רבינו. ויש להוסיף לדרשת המסורה של רבינו שגם אלו הנצים היו דתן ואבירם כמ"ש בנדרים שם כ"מ שנאמר נצים ונצבים אינן אלא דתן ואבירם. וכ"פ רש"י הכא.

יָד וַיֹּאמֶר מִי שֹׁמֵךְ לְאִישׁ שׁוֹר וְשֹׁפֵט עָלֵינוּ הִלְהִיגְנִי אֶתָּה אָמַר פְּאֶשֶׁר הִרְגַּת אֶת הַמִּצְרִי וַיִּירָא מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר אָכֵן נֹדַע הַדָּבָר:

שמך⁴³. ב' במסורת. מי שמך לאיש. ועתה שמך ה' אלהיך ככוכבי השמים לרוב (דגריס י כג). *הרשע אומר מי שמך והכתוב מעיד עליו ועתה שמך ה' אלהיך.*

טז וּלְכַהֵן מִדִּין שָׁבַע פְּנוֹת וַתִּבְאֲנָה וַתְּדַלְּגָה וַתִּמְלֹאנָה אֶת הָרְהָטִים לְהִשְׁקוֹת צֶאֱן אֲבִיהֶן:

ולכהן. ג' במסורה. ולכהן מדין. ושני פעמים גבי פסל מיכה לאב ולכהן (שופטים יז ג יח יט). יתרו היה כהן⁴⁴ וכומר לעבודה זרה (מלמל יתרו יח א) ⁴⁴ וכשנשא משה את בתו הוצרך משה לידור לו שבן הראשון שיולד לו שיהיה כומר לעבודה זרה (מלמל שס שס ג) ⁴⁵. וזה היה כוונתו כי ידע שיחזיר את חמיו למוטב כמו שעשה שהרי נתגייר. מכל מקום נענש שבן בנו נעשה כומר לע"ז שנאמר ויהונתן בן גרשום בן מנשה (שופטים יח ל) נו"ן תלויה, ודרשו חז"ל (נ"ז קט:) בן משה היה אלא שתולין הקלקלה במקולקל⁴⁶.

ו וַיֹּאמֶר אֲנֹכִי אֱלֹהֵי אֲבִיךָ אֱלֹהֵי אֲבֹתָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב וַיִּסְתֵּר מֹשֶׁה פָּנָיו כִּי יָרָא מֵהִבִּיט אֶל הָאֱלֹהִים:

ויסתר משה פניו. ב' במסורה. הכא. ואידך ויסתר עמל מעיני (ליוז ג י). שאילו היה מביט בזיו השכינה בתוך הסנה והיה מבקש רחמים על ישראל לא היו גולים יותר (עי' שמו"ר ג ז) ⁴⁶ כי הסנה הוא סימן עמו אנכי בצרה (תנחומא שמות יד) ⁴⁷. וזהו ויסתר משה ויסתר עמל מעיני. שאם לא היה מסתיר פניו היה מסתיר עמל מעיני.

ז וַיֹּאמֶר יְהוָה רְאֵה רָאִיתִי אֶת עֲנִי עַמִּי אֲשֶׁר בְּמִצְרַיִם וְאֶת צַעֲקָתָם שָׁמַעְתִּי מִפְּנֵי נַגְשָׁיו כִּי יִדְעֹתִי אֶת מַכְאֲבֵיו:

ראה ראיתי. כתיב בה"א⁴⁸ כנגד ה' העבודות. בפרך⁴⁹. מרר⁵⁰. לחץ⁵¹. ענוי⁵². עבודה קשה⁵³. וכנגדם ה' פעמים סנה בפרשה⁵⁴. צעקתם. ב'. ואת צעקתם שמעתי. כי גדלה צעקתם (בראשית יט ג) גבי סדום. לומר שגדלה צעקתם כצעקת סדום⁵⁵.

ה. כ"ה בכת"י מונט. וזהו שדרש רבינו: "ולכהן מדין" "לאב ולכהן". ו. בכת"י מונט' ובדפוי' וממנו לכל הספרים "הקלקלה במקולל" (לשון זה הוא בב"ר לו, ז עיי"ש) והנכון נראה כפי הנוסח שבכת"י מ' וכ"ה לשון הגמרא.

43. דיבור זה הושמט מכל הספרים ובדפוי' לא ביאר המסורה (ואולי משום כך השמיטו בחומשים) אולם בכת"י מבואר ההמשך כמש"כ בפנים. ובשולי הגליון שבכת"י: מי שמך לאיש ר"ת חשל ופי' מי שמך משל להיות שר ושופט עלינו. "אנשים עברים" בגימטריא דתן ואבירם (ברכת פרץ).
44. כהן מדין ר' יהושע אומר כומר היה וכו'. ועיין שמו"ר א, לב.
45. ועיי"ש בדברי רבינו.
46. לא יפה עשה משה שהסתיר פניו שאלולי לא הסתיר פניו גלה לו הקב"ה למשה מה למטה מה למעלה מה שהיה ומה שעתידי להיות. ואולי כוונת רבינו שאם היה רואה מה שעתידי להיות היה מבקש רחמים.
47. ולמה מתוך הסנה ולא מתוך אילן גדול ולא מתוך תמרה. אמר הקב"ה כתבתי בתורה עמו אנכי בצרה (תהלים צא, טו) הם נתונים בשעבוד ואף אני בסנה במקום צר לפיכך מתוך הסנה שכולו קוצים. ועיין בשמו"ר ב, ה.
48. עיין בראשית כו, כח ד"ה ראה וגו'.
49. לעיל א, יג.
50. שם יד.
51. ג, ט.
52. א, יב. ובפי' הרוקח עה"ת: עוני. ולפי דרך א' עמל במקום בעבודה קשה.
53. שם יד.
54. פסוקים ב (ג' פעמים), ג, ד. והרמוז שעמו אנכי בצרה, כמש"כ רש"י לעיל פסוק ב.
55. ונראה להוסיף לדרשת המסורה של רבינו